

PETER PLANCIUS EN ZIJN TIJDGENOTEN

Pierre Plancius ou Plattevoet est né à Dranouter (Flandre Occidentale), en 1552. Son père, qui était protestant, l'envoya en Angleterre et en Allemagne pour étudier l'histoire, la théologie et les langues, pendant que le jeune Pierre s'intéressa déjà en même temps à l'étude des mathématiques et de l'astronomie. Revenu dans sa patrie, il s'occupa activement de la propagation des nouvelles idées religieuses, et dans ce but il parcourut la Flandre et le Brabant non sans danger pour sa vie. A Bruxelles il prêcha la nouvelle religion jusqu'à la prise de la ville par le duc de Parme en 1585; déguisé en soldat, il parvint à sortir de la capitale et à atteindre sain et sauf Bergen-op-Zoom. En Hollande, où il était déjà connu, il trouva facilement à s'employer utilement, ainsi que de nombreux compatriotes émigrés comme lui.

Nous allons cependant nous occuper ici uniquement de son activité sur le terrain de la cosmographie et du rôle éminent qu'il a joué dans la préparation et l'organisation des expéditions maritimes de nos voisins du Nord.

Grâce à ses relations étendues et ses connaissances linguistiques, il se tenait constamment au courant des rapports des navigateurs étrangers et de leurs dernières découvertes, ce qui lui permit de dresser de nouvelles cartes géographiques plus exactes qui furent remises aux capitaines des navires hollandais. Nul ne put d'ailleurs obtenir le brevet de navigateur sans avoir subi, avec succès au préalable, un examen prescrit par Plancius. La grande mappemonde éditée par celui-ci en 1592 est restée justement célèbre; il fut en même temps le premier à faire éditer des cartes marines néerlandaises, à l'instar de ce qui se pratiquait depuis longtemps au Portugal et en Espagne.

Aucune expédition maritime ne fut entreprise, sans d'abord consulter Plancius. Ainsi, il fut à l'origine des grandes expéditions de Guillaume Barends et de Henri Hudson, un anglais au service de la Hollande. Il s'occupa notamment à chercher une nouvelle route maritime vers la Chine et le Japon par le Nord-Est ou le Nord-Ouest.

I. — PLANCIUS ALS GODGELEERDE EN AARDRIJKSKUNDIGE

Het leven van Peter Plancius is al even avontuurlijk geweest als dat van vele zijner land- en tijdgenoten, en het zal voorzeker niet ongepast zijn een korte levensschets te geven van deze terecht beroemde Vlaming.

Zijn wieg stond in het kleine West-Vlaamse plaatsje Dranouter, valk bij de Franse grens (1552); zijn vader, trouwens, was poorter van Belle (Bailleul) in Frans-Vlaanderen. Nadat hij de school te Hondschote bezocht had, trok de jonge Peter naar Engeland en Duitsland, alwaar hij geschiedenis, theologie en talen studeerde, en hij legde zich toen reeds toe op de studie van de wiskunde en de sterrekunde. Dat zijn vader, die protestant was, hem in de vreemde liet studeren, laat veronderstellen dat hij tot een vermogende of welgestelde familie behoorde. Na voleinding dezer bijzondere studieën werd hij in het jaar

1576 toegelaten tot het predikambt en trok dan voortdurend over en weer van de ene stad naar de andere, want zijn werkkring strekte zich uit over heel Vlaanderen en Brabant.

In die bewogen tijd was het prediken met levensgevaar verbonden, en Peter heeft op zijn zwerftochten menig hachelijk ogenblik doorgebracht; gewoonlijk reisde hij 's nachts om vervolging te ontwijken, en eenmaal zelfs kon hij enkel aan zijn tegenstanders ontsnappen door te Menen in de Leie te springen en naar de overzijde te zwemmen. Hij moest hierbij al zijn bezittingen achterlaten. Zijn boeken werden te Ieper in het openbaar verbrand, en te Mechelen ontsnapte bij ternauwernood aan gevangenneming en de kerker, toen don Juan van Oostenrijk de predicatie van Plancius aldaar liet verstoren. Binnen Brussel predikte hij gedurende verscheidene jaren, tot de hertog van Parma zich in 1585 van de stad meester maakte, waardoor het ook met de uitoefening van de hervormde godsdienst afgelopen was.

In Noord-Nederland evenwel, nadat deze provincies tot de Unie van Utrecht waren toegetreden, kende de Hervormde Kerk na veel strijd een merkwaardige bloei. Het was dan ook daarheen dat Peter zijn blikken richtte. Ten einde aan een arrestatie te ontkomen, verliet hij als soldaat verkleed heimelijk de stad en geraakte aldus heelhuids te Bergen-op-Zoom. Talrijke andere Zuid-Nederlandse predikanten namen eveneens de wijk naar het Noorden, waar ze gemakkelijk een passende werkkring vonden. Peter was trouwens reeds lang in Noord-Nederland bekend als een man met grote geestesgaven; hij was de Calvinistische leer toegedaan en oefende naderhand in zijn nieuwe vaderland een grote invloed uit op het gebied der Nederlandse Hervormde Kerk. Natuurlijk was hij in een voortdurende strijd gewikkeld met de andere richtingen, en hij kon in zijn discussies met andersdenkenden die niet even dogmatisch waren als hijzelf, ongemeen fel en heftig zijn.

Wij zullen Peter Platevoet (dat was zijn eigenlijke naam, later verlatijnst tot Plancius volgens de mode van die tijd) niet verder op de voet volgen bij zijn werkzaamheid op godsdienstig terrein en zijn strubelingen met de tegenstanders van zijn leer. Alleen zij hier terloops nog opgemerkt dat, dank zij de bemoeiingen van Plancius, van hogerhand werd besloten, geestelijke verzorgers mede te zenden aan boord van de naar Oost-Indië en elders zeilende vloot, ten einde de godsdienstoefeningen te leiden en onderweg Gods woord te verkondigen, ofschoon het in de aanvang heel moeilijk leek bevoegde en geschikte predikanten te vinden die bereid waren mede te varen. Zo werden o.a. in 1613 twee kandidaten, die reeds door het bestuur der Oost-Indische Compagnie waren aangenomen, op verzoek van Plancius geweerd « we-

gens dronkenschap en niet onberispelijk gedrag in huiselijkering ».

Ons interesseert hier meer bepaaldelijk zijn bedrijvigheid op aardrijkskundig gebied, waarbij hij zich grote vermaardheid verworven heeft, daar hij de voornaamste animator kan genoemd worden bij de wetenschappelijke voorbereiding van het uitzenden der eerste grote Nederlandse handelsondernemingen overzee. Hij was een geleerd man, die ook in het buitenland in hoog aanzien stond.

De aanstoot tot deze nieuwe werkzaamheid werd gegeven in 1590, toen een Nederlandse Bijbelvertaling werd uitgegeven, voorzien van vijf kaarten eigenhandig door Plancius vervaardigd, en daarom dikwijls als Planciusbijbel vernoemd. Zijn verkeer in de Amsterdamse scheepvaartwereld had hem ervan overtuigd, hoe noodzakelijk het was, over de toen nog zeer onvoldoende bekende verre zeeën, enigszins betrouwbare kaarten te bezitten. Deze werden dan aan schippers en stuurli, aan wie hij bovendien de zeevaartkunde en betere methodes voor de plaatsbepaling op zee onderwees, voor hun verre tochten meegegeven. Deze konden ten andere pas het bevel overe en schip bemachtigen, nadat zij door Plancius waren geëxamineerd en een gunstig getuigschrift van hem bekomen hadden. Geen enkele verkenning- of ontdekkings-tocht werd uitgezonden, zonder dat vooraf het advies van Plancius terzake ingewonnen was. Hij was in een woord de intellectuele spil van de beroemde reizen van Heemskerk en Willem Barends, van de Engelsman Henry Hudson, en anderen, die alle op zijn aanwijzingen een nieuwe reisweg naar Japan en China zochten langs een noordelijke doorvaart, hetzij benoorden Azië of Amerika. Hij was derhalve een volle geestverwant van Balthasar de Moucheron die dezelfde ideeën propageerde.

De talrijke verkenningstochten in die dagen verwiidden voortdurend de aardrijkskundige horizon en wijzigden het toenmaals bekende wereldbeeld in aanzienlijke mate, zodat de kartografen de handen vol hadden om de kennis van verre en nieuwe landen en zeeën bij te houden. Door zijn wijdvertakte relaties in het buitenland en zijn uitgebreide talenkennis, bevond Plancius zich in een bevoorrechte situatie om alle belangwekkende inlichtingen op dit gebied zo snel mogelijk te bemachtigen. Aan de andere kant werkte hij herhaaldelijk samen met andere benoemde Vlamingen, zoals Judocus Hondius en de vermaarde Brugse wiskundige Simon Stevin, die eveneens naar het Noorden uitgeweken waren.

Voor al aan de hand van Spaanse en Portugese zeilaanwijzingen en soortgelijke gegevens tekende hij al de toen bekende zeeën en kusten, nog voor ze door Nederlandse schepen bezeild werden, en wees hun aldus de weg naar streken die hun nog volkomen onbekend waren. Spanjaarden en Portugezen waren tot dan toe de twee naties geweest, die de grote aardrijkskundige ontdekkingen op hun actief hadden; en die zorgden er wel voor dat de reiswegen naar al die

nieuwe landen zo geheim mogelijk gehouden werden, ten einde elke vreemde handelsmededinging in die streken te beletten.

Het eerste grote succes op kartografisch gebied bereikte Plancius in 1592 met zijn wereldkaart die hij opdroeg aan de Staten Generaal en zoveel bijval en waardering vond, dat zij niet alleen spoedig ook te Antwerpen met een opdracht aan de landvoogd Albert van Oostenrijk werd verkocht, maar tevens in Engeland werd verspreid met een vertaling van 16 kolommen verklarende tekst. De eigenlijke kaart, zonder de met arabesken versierde rand, mat 1 M. 5 cM. op 2 M. 15 cM. en was een zogenaamde kwadraat-platkaart, omdat de graadvelden vierkanten vormen en alle breedtecirkels dezelfde lengte hebben als de evenaarlijn, waardoor ze voor minder ervaren schippers veel gemakkelijker te begrijpen was dan de Mercator-projectie met haar wassende graden.

Wij hebben in een vroeger artikel reeds vermeld hoe Plancius zich moeite gaf voor het zoeken naar een kortere weg naar Indië dan om Kaap de Goede Hoop of door Straat Magelhaen, en wel in de eerste plaats langs een noordoostelijke doorvaart benoorden Azië om. Op zijn zoeven genoemde wereldkaart heeft hij dan ook een veronderstelde zeestraat getekend

SI LA MER VOUS ATTIRE,

VAN SCHELLE SPORTS

est tout indiqué pour votre équipement de :
CROISIÈRE - YACHTING - CANOTAGE - NATATION
N'oubliez pas que « la qualité est toujours moins chère »,
et nous vous l'offrons par des articles de première marque.

Réduction de 10 p. c. aux membres de la L.M.B.

BRUXELLES :

Place St-Jean (85, rue du Lombard). Tél. 11.07.73 - 12.11.88

Place Stéphanie (3, chaussée de Charleroi). Tél. 38.11.77

ANVERS :

Meir, 71. — Téléphone : 32.44.55

tussen de vastelanden van Azië en Amerika. Van de verschillende continenten heeft Afrika de meest correcte vorm, althans voor zijn tijd, terwijl de kusten van Amerika reeds heel wat nauwkeuriger getekend zijn dan bijvoorbeeld bij zijn beroemde landgenoten Mercator en Ortelius. Merkwaardig is ook het zogenaamde « Terra australis incognita » of het onbekende Zuidland, een landmassa die begint ten zuiden van Straat Magelhaen en om de ganse aarde loopt; het draagt de naam « Magellanica ». Van het tegenwoordige Australië was toen nog niets bekend, evenals van Kaap Horn. De Noordpool wordt aangegeven door een berg, waaromheen vier grote pooleilanden getekend zijn, waarvan een door een nauwe zeearm van Nova-Zembla gescheiden is.

Kort nadien vervaardigde hij een afzonderlijke wandkaart van Azië, waarop de kust van het zuidelijke deel, toen het best bekend, ook het nauwkeurigst

is weergegeven; Oost-Azië met Japan echter is niet ver genoeg oostwaarts getekend, hetgeen de besproken noordelijke zeeweg erheen merklijk korter doet lijken dan hij werkelijk was. Nog later maakte hij een grote kaart van Europa.

Plancius is de eerste geweest die een aantal Nederlandse zeekaarten deed uitgeven, in navolging van soortgelijke Portugese kaarten die reeds vroeger bestonden en welke hij ook voor de samenstelling van zijn grote wereldkaart heeft gebruikt en die nagenoeg alle kusten der toen bekende wereld bestrijken. Beoelde Nederlandse kaarten werden reeds gebruikt bij de tweede «Schipvaart» naar Oost-Indië onder Van Neck en Warwijck in 1598. Ook de schepen van Mahu en de Cordes hadden kaarten van Zuid-Amerika aan boord. Deze werden trouwens ook buiten de grenzen gewaardeerd, daar een herdruk van de kaart van Frankrijk voorkomt in de eerste Franse atlas van 1594. Het blijkt dat Plancius, naast deze gelijkgradige paskaarten, ook nog kaarten met wassende graden of Mercatorkaarten vervaardigde, evenals zijn landgenoot Hondius, die rond hetzelfde tijdstip een wereldkaart benevens kaarten van de verschillende werelddelen uitgaf.

Doch Plancius vergenoegde zich niet, de uitvarende vloten met het allernieuwste en betrouwbaarste kaartenmateriaal te voorzien, zij kregen ook nog aard- en hemelglobes mede, vervaardigd door Hondius en de Nederlander Van Langren, en die door de zeevaarders zeer werden gewaardeerd, omdat ze de aarde in haar natuurlijke vorm weergaven en de fouten der kwadraat-kaarten vermeden. De wassende graadkaarten waren toen nog zeer weinig in gebruik. Hondius had zich in 1593 te Amsterdam gevestigd nadat hij, enkele jaren tevoren naar Engeland uitgeweken, zich aldaar reeds als bekwaam globegraveur had onderscheiden. Hoewel Plancius bij de vervaardiging van deze eerste aardglobes geen aandeel had, heeft hij toch invloed uitgeoefend bij latere uitgaven, alsmede bij het bewerken en vervaardigen van hemelglobes. Daartoe maakte hij gebruik van zijn reeds in 1589 begonnen sterrekundige waarnemingen.

A. CORNIL.
(word vervolgd)

POUR VOS EXPEDITIONS
UNE MAISON S'IMPOSE :

Société Anonyme de Transports

SIMON SMITS

13, Keizerstraat
Tél.: 32.38.67

ANVERS
Telex.: 326 AN.

Agences à : GAND - COURTRAI - BRUXELLES

Société belge des Peintures

ANCIENNEMENT

LES FILS LEVY-FINGER

Tél. 26.39.60
26.43.07

BRUXELLES
rue E. Tollenaere, 34

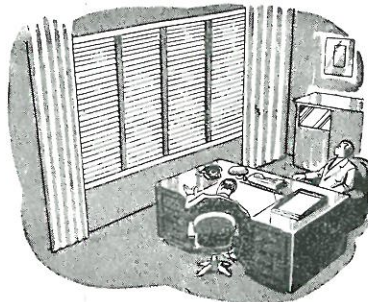
LA FREGATE

-- Peintures marines et sous-marines --

★ ● ★

VERNIS pour BATEAUX

HOMMES D'AFFAIRES...
la persienne vénitienne en duralumin
SCANDIFLEX
à lamelles orientables est INDISPENSABLE
DANS VOS BUREAUX !

SCANDIFLEX Lamino
Les rayons de soleil dont l'éclat vous gêne pendant votre travail

DEMANDEZ DOCUMENTATION A S.A. SCANDIFLEX

BRUXELLES : 18, avenue Broustin. - Téléphone : 26.61.61.

ANVERS : 29, Mercksemstraat. - Téléphone : 32.61.61.

GAND : 20, Quai du Compromis. - Téléphone : 22.55.86.

Z E E B R U G G E

PORT DE VITESSE, PORT DE SOUTAGE

Directement accessible de la mer, sans éclusage, Môle bordé de 1.571 m. de murs de quai fondé en eau profonde. Equipé d'une gare maritime, de hangars et terre-pleins à front de quai et sous portée de grues électriques modernes et d'un vaste réseau ferré, relié aux grandes lignes continentales.

CANAL MARITIME DE BRUGES A ZEEBRUGGE

Des industries appelées à être desservies par la navigation maritime peuvent dans des conditions très avantageuses, s'établir le long du canal maritime. Possibilité de raccordement par rail.

B R U G E S

PORT DE TRANSBORDEMENT ET DE STOCKAGE

Port intérieur de Zeebrugge : 1.400 mètres de quai ; 13.350 mètres carrés de superficie sous hangars. Vastes terre-pleins. Relié au continent par le réseau fluvial et par fer.

Pour tous renseignements, s'adresser à :

Maatschappij der Brugsche Zeevaart Inrichtingen, S. A.

LOUIS COISEAU LAAN, 2, BRUGES (BELGIQUE)

Adr. Télégraph.: PORTS-BRUGES

Téléph.: BRUGES 330.65 & 314.02

AGENCE GENERALE MARITIME

Edm. VAN MEERBEECK & Co

s. a.

43, Longue-rue-Neuve - ANVERS

Téléphones : 33.78.84 (4 lignes)

Télégr. : KEEBREEM Telex : KEEBREEM-03347

AFFRETEMENTS — EXPEDITIONS

TRANSIT — AGENCE EN DOUANE

Transports à forfait pour toutes destinations

MANUTENTIONS — ASSURANCES

Sucres de Tirlemont

PAINS

MORCEAUX

RATIONS EMBALLEES

PERLES

GRANULES

SCIURES

IMPALPABLES

EXIGEZ-LES EN EMBALLAGES D'ORIGINE